

УДК 338:330.3

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-288-6-15

БОЛЮБАШ Є. А.

Хмельницький національний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

У статті проведено ретроспективний аналіз ступеня участі держави в регулюванні соціально-економічних процесів. Розглянуто економічні теорії обґрунтування розвитку економіки та ролі держави в регулюванні соціально-економічними процесами: кейнсіанську, монетаристську, інституціональну, теорію соціального вибору та ін.. Проаналізовано погляди науковців щодо сутності державного регулювання, обґрунтовано основи ефективного державного впливу в сучасній Україні.

Ключові слова: держава, регулювання, самоврядування, соціально-економічний розвиток.

BOLIUBASH Ye.

Khmelnitskiy National University

STATE REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES: RETROSPECTIVE AND MODERN CONTEXT

The article presents a retrospective analysis of the state's participation in the regulation of socio-economic processes. A wide range of opinions on state regulation of the development of socio-economic systems is presented. The views of economists on the regulation of socio-economic processes have evolved. Economic theories of substantiation of economic development and the role of the state in the regulation of socio-economic processes are considered: Keynesian, monetarist, institutional, theory of social choice, etc ..

The views of modern scholars on the essence of state regulation are analyzed. It has been found that the authors reveal the essence of this concept differently and, as a result, each definition interprets the ultimate goal of state regulation differently. Scholars substantiate the need for state regulation for the realization of social interests of society; development of the social mode of production and improvement of the social development of the country; consider the goal of state regulation to stabilize and adapt the socio-economic system to changing conditions; define state regulation as a system of measures of different nature. State regulation is defined as a system of measures at different levels of public authorities in accordance with certain functions aimed at different spheres of life.

It is noted that in the conditions of decentralization local self-government bodies have received more powers and more opportunities to solve problems of socio-economic development of territories. Therefore, the role of local governments, their decisions have a significant impact on the level of socio-economic development of territories.

Key words: state, regulation, self-government, socio-economic development.

Постановка проблеми. Ступінь, форми та методи державного регулювання соціально-економічного розвитку активно обговорюються упродовж багатьох років. Участь держави в економічному і соціальному розвитку країн є різною в залежності від суспільно-економічного, політико-правового тощо устрою. Вона описана в численних концепціях щодо ролі держави в регулюванні соціально-економічними процесами, а також й на сьогодні зазнає трансформації (під впливом багатьох чинників, в залежності від змін у суспільстві тощо) як в уявленні та трактуванні науковцями складових механізму державного регулювання, так і в практичній реалізації державних функцій. На забезпечення соціально-економічного розвитку територій в умовах децентралізації посилюється вплив результатів діяльності органів місцевого самоврядування. Тому, процеси децентралізації спонукають науковців шукати відповіді на питання щодо ролі держави в системі соціально-економічних відносин на сучасному етапі, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Роль держави в регулюванні соціально-економічних процесів обґрунтована представниками різних економічних теорій: Дж. Кейнсом, М. Фрідменом, Ф. Перру, М. Альбертом, К. Ротшильдом, К. Ерроу, Г. Зонненшайном. Проблеми державного регулювання економіки висвітлюють у працях вітчизняні та зарубіжні науковці сучасності, зокрема, такі: М. Диха, Л. Дідківська, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Орешин, Д. Стеченко, Л. Ходов та ін. Але сучасні реалії обумовлюють необхідність подальших досліджень із зазначених проблем.

Мета і завдання статті. Аналіз поглядів науковців щодо державного регулювання в ретроспективі, обґрунтування сутності державного регулювання, основ ефективного державного впливу в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі представлено різноманітний спектр думок щодо державного регулювання розвитком соціально-економічних систем (табл. 1). Погляди науковців-економістів на питання регулювання соціально-економічних процесів еволюціонували. У минулому сторіччі в західній макроекономічній теорії сформувалися, зокрема, дві альтернативні концепції (кейнсіанство та монетаризм), які мають своїх послідовників і сьогодні. Особливістю кейнсіанської теорії є те, що держава зобов'язана відігравати активну роль у стабілізації економіки, оскільки ринок сам по собі не може забезпечити повної економічної стабільності. Тому, для ефективного державного регулювання економікою потрібно

формувані відповідну державну економічну політику, реалізовувати її, використовуючи економічні, правові та адміністративні важелі. Згідно концепції монетаризму, всі ринки конкурентні й ринкова система спроможна автоматично досягати макроекономічної рівноваги.

Таблиця 1

Еволюція наукових поглядів щодо державного регулювання соціально-економічним розвитком

Напрями економічної думки	Представники	Роль держави в регулюванні соціально-економічного розвитку
Кейнсіанство	Дж. Кейнс	Держава є активним учасником економічних процесів, регулятором та основним інвестором соціально-економічного розвитку.
Монетаризм	М. Фрідман	Роль держави в економіці та соціальній сфері зводиться до обмеженого регулювання монетарних аспектів економіки, завдяки чому відбувається соціально-економічне зростання.
Інституціоналізм	М. Альберт, Ф. Перру, К. Ротшильд	Держава є головним носієм економічної влади, і саме владні повноваження держави є головним регулятором та стимулюючим фактором соціально-економічного розвитку.
Теорія соціального вибору	К. Ерроу	Держава відіграє вирішальну роль у розвитку соціально-економічної системи, оскільки інших інститутів, спроможних впливати на дану сферу соціального буття, не існує, але цей вплив у цілому має негативний характер, оскільки гальмує розвиток економіки.
Теорія попиту без транзитивних переваг	Г. Зонненшайн	Роль держави полягає в активному впливі на соціально-економічну політику з метою її узгодження з економічними інтересами всього суспільства.
Концепція сталого розвитку	Римський клуб	Роль держави полягає в узгодженні соціальних, екологічних та економічних інтересів, коли саме соціальний розвиток та екологічна сталість розглядаються як основні аспекти суспільного розвитку.

Джерело: складено за даними [1; 4; 6; 15; 16; 17; 18; 19].

Некейнсіанці запропонували новий підхід – теорію антициклічного державного втручання. У полі їхнього зору знаходиться не тільки фаза кризи, а й увесь економічний цикл, виходячи з того, що на рух національного продукту впливають не лише кризи, але й буми, мляві пожвавлення й тривалі депресії. Тим самим у кейнсіанські ідеї був внесений динамічний елемент, що дало можливість створити теорію економічного зростання.

Представники інституціональної теорії критикували інші економічні школи за вузькість вихідної методології, що ігнорує роль соціологічних, політичних, соціально-психологічних факторів у функціонуванні економічного механізму, а також за ігнорування важливих структурних та інституціональних особливостей реальної економіки. Ставлення інституціоналістів [15, с. 28; 17, с. 56; 18, с. 7] до об'єктивного існування влади було різним, цілі державного втручання в економіку трактувалися ними також неоднозначно, проте вони розглядали державне втручання в економіку з позицій підвищення її ефективності. На думку інституціоналістів, саме економічна ефективність є основою соціального розвитку суспільства. На жаль, такий підхід до забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства й участі держави в цьому процесі не в повній мірі реалізується.

У сучасних умовах державне регулювання повинно регулювати соціально-економічні процеси, доповнюючи ринковий механізм саморегулювання.

В сучасній економічній літературі є чимало визначень «державного регулювання» (див. табл. 2).

Трактуючи поняття державне регулювання, автори вважають, що це діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями й пріоритетами державної економічної політики заради реалізації національних інтересів держави. Зазначимо, що термін «державне регулювання» в західній економічній літературі має два значення. У широкому розумінні він ототожнюється з державним втручанням в економіку взагалі, у вузькому – з адміністративно-правовою регламентацією функціонування бізнесу [10].

О. Кундицький [8, с. 303] зазначає, що визначення поняття «державне регулювання» можна згрупувати за такими ознаками:

1) державне регулювання трактується як економічна діяльність держави;

2) державне регулювання розглядається як система заходів;

3) державне регулювання представляється як комплекс основних форм і методів впливу на певний процес чи об'єкт.

На підставі аналізу великої кількості визначень О. Кундицький [8, с. 305] розглядає державне регулювання економіки як набір функцій. Проте, на нашу думку, надзвичайно важливою є, зокрема, функція регулювання соціальних процесів у суспільстві, яка автором не врахована.

Державне регулювання розглядається в економічній науці як комплекс основних форм і методів впливу на певний процес чи об'єкт. Прихильником такого підходу є С. Мочерний [11, с. 379]. Визначення державного регулювання дослідниками В. Братишко [2], Д. Стеченко [13, с. 5], розкривають його сутність з різних боків, але характеризуються певними недоліками: по-перше, відсутністю системного підходу, по-друге, не повністю виокремлено об'єкт державного регулювання, його обмежено тільки «відтворювальними процесами». Важко погодитися з підходом, який пропонує Л. Ходов [14, с. 17], оскільки саме «типовість» заходів державного регулювання може спричинити стагнацію, загальмувати соціально-економічний розвиток,

адже значна частка проблем сучасності потребує нестандартних рішень. Під призмою впливу суб'єкта державного регулювання на об'єкт заради досягнення певних результатів характеризує державне регулювання економіки В. Орешин [12, с. 14]. Л. Дідківська та Л. Головка трактують державне регулювання як вплив держави на соціальний розвиток країни [7, с. 14], проте, ігнорується місія держави стимулювання економічного зростання.

Таблиця 2

Визначення «державне регулювання»

Автор	Визначення державного регулювання
В. Братишко, [2, с. 76]	державне регулювання економіки – це процес цілеспрямованого впливу на підприємство, тобто на створення нових вартостей, а також виробництво й використання ВВП. І входить цей процес до кола інтересів винятково держави як керівної системи в суспільстві
М. Диха, [3, с. 126]	державне регулювання – комплекс заходів держави, спрямованих на регулювання усіх сфер діяльності з метою досягнення визначених стратегічних цілей та пріоритетів розвитку для реалізації інтересів держави, суспільства, окремих індивідуумів і господарюючих суб'єктів та вимог управління з одночасним забезпеченням дії принципів саморегулювання та саморозвитку.
Л. Дідківська та Л. Головка, [7, с. 14]	державне регулювання – вплив держави на соціальний розвиток країни]. Тобто державне регулювання трактується як діяльність держави, що відбиває соціальні аспекти цього поняття, але ігнорує економічну місію держави в процесі управління, з чим, безумовно, погодитися неможливо.
Д. Зухба, Є. Зухба, Н. Каптуренко, [9, с. 25]	державне регулювання – як комплекс економічних і політичних заходів, які здійснюють державні органи з метою координації економічних процесів, спрямованих на підтримку оптимальних пропорцій суспільного виробництва й запобігання в ньому кризовим ситуаціям.
О. Кундицький, [8, с. 305]	державне регулювання економіки являє собою набір функцій, таких як: захист прав власності; забезпечення свободи підприємництва, стимулювання ділової активності та боротьба з монополістичними тенденціями; забезпечення законності й правопорядку в господарській сфері; регулювання грошового обігу, забезпечення стійкості національної валюти; регулювання взаємовідносин між працею та капіталом, між підприємцем та найманими робітниками; регулювання зовнішньоекономічної діяльності, включаючи організацію митної системи; забезпечення економічної безпеки країни.
І. Михасюк, [10, с. 8]	державне регулювання – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування суб'єктів економічної діяльності за напрямом, необхідним для досягнення сформованих органами державної влади й управління цілей.
С. Мочерний, [11, с. 379]	державне регулювання – комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у т. ч. продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються.
В. Орешин, [12, с. 14]	державне регулювання економіки – це діяльність органів влади щодо впливу їх на процес суспільного відтворення з метою досягнення суспільно корисних результатів.
Д. Стеченко, [13, с. 5]	державне регулювання – вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтування суб'єктів господарювання та окремих громадян на досягнення цілей та пріоритетів державної політики суспільного розвитку.
Л. Ходов, [14, с. 17]	державне регулювання економікою в умовах ринкового господарства – система типових заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, здійснюваних уповноваженими державними установами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються.

Вважаємо обґрунтованими є визначення державного регулювання як системи певних заходів, які описані М. Дихою [3, с. 126], І. Михасюком [10, с. 8]. Також М. Диха обґрунтовує систему функцій та принципів державного регулювання [4, с. 131-138]. На основі аналізу проблем регулювання соціально-економічними процесами зазначено, що тільки прагматичні підходи до регулювання економікою, ефективна стратегія соціально-економічного розвитку держави, реалізація інтелектуального капіталу сприятиме економічному зростанню та забезпеченню соціальної результативності [3; 4; 5].

Отже, проаналізовані вище визначення дають підстави стверджувати, що автори по-різному розкривають сутність даного поняття і, як наслідок, кожне визначення по-різному трактує кінцеву мету державного регулювання. Науковці обґрунтовують необхідність державного регулювання заради реалізації соціальних інтересів суспільства; розвитку суспільного способу виробництва й покращення соціального розвитку країни; вважають метою державного регулювання стабілізацію та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються.

Вважаємо, що державне регулювання є системою заходів на різних рівнях органів державної влади відповідно до визначених функцій, спрямованих на різні сфери життєдіяльності.

У практичній площині державне регулювання є комплексом заходів (фіскальних, фінансових, інвестиційних і т. ін.), що забезпечують функціонування соціально-економічної системи, які спрямовані на регулювання параметрів її розвитку на основі розподілу ресурсів між соціальним та економічним блоками з метою вирішення стратегічних завдань, які визначені на основі консенсусу між державою, бізнесом, громадою та інститутами громадянського суспільства.

В умовах децентралізації органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень та більше можливостей для вирішення завдань соціально-економічного розвитку територій. Держава, звичайно ж, формує «правила гри», створює умови для соціально-економічного розвитку на рівні країни, проте, органи місцевого самоврядування з урахуванням більшої частки делегованих їх функцій відіграють суттєвішу роль у забезпеченні умов соціально-економічного розвитку територій.

Рівень соціально-економічного розвитку країн, результати трансформаційних перетворень в окремих секторах економіки чи реалізація проектів на окремих територіях залежить у значній мірі від рівня ефективності виконуваних функцій органами державної влади та місцевого самоврядування.

Функції державної участі в соціально-економічному розвитку країн різняться за їх реалізацією та направленістю на вирішення визначених завдань в залежності від пріоритетності. Також важливо дотримуватись принципів макроекономічного регулювання як базових положень, які створюють підґрунтя для формування соціально-економічної політики та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави та територій, зокрема. Обґрунтування змісту функцій, їх спектру та специфіки, а також принципів регулювання буде предметом окремого дослідження.

Висновки. Соціально-економічний розвиток країни в цілому, території, зокрема, обумовлюється державним регулюванням, ефективністю рішень органів державної влади різних рівнів. На різних етапах та у різних країнах ступінь впливу на соціально-економічні системи був різним. Погляди науковців-економістів на питання регулювання соціально-економічних процесів еволюціонували. Обґрунтування розвитку економіки та ролі держави в регулюванні соціально-економічними процесами відображені в економічних теоріях: кейнсіанській, монетаристській, інституціональній, теорії соціального вибору та ін..

Погляди науковців сучасності щодо сутності державного регулювання різняться. Науковці обґрунтовують необхідність державного регулювання заради реалізації соціальних інтересів суспільства; розвитку суспільного способу виробництва й покращення соціального розвитку країни; вважають метою державного регулювання стабілізацію та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються; визначають державне регулювання як систему заходів різного характеру. Автором визначено державне регулювання як систему заходів на різних рівнях органів державної влади відповідно до визначених функцій, спрямованих на різні сфери життєдіяльності.

Зазначено, що в умовах децентралізації органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень та більше можливостей для вирішення завдань соціально-економічного розвитку територій. Тому, роль органів місцевого самоврядування, їх рішення мають суттєвіший вплив на рівень соціально-економічного розвитку територій.

Література

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 720 с.
2. Братишко В. Национальная экономика как объект государственного управления / В. Братишко // Экономика Украины. – 1994. – № 6. – С. 71–77.
3. Диха М.В. Интеллектуальный капитал у системі забезпечення інноваційного розвитку країни / М.В. Диха // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2019. – № 6. – С. 45–49.
4. Диха М. В. Соціально-економічний розвиток України: напрями та засоби реалізації : [монографія] / М. В. Диха. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
5. Диха М.В. Стратегічне регулювання соціально-економічної сфери: проблеми, цілі, пріоритети / М.В. Диха // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 47–58.
6. Диха М.В. Теоретико-методологічні основи розвитку економіки: еволюційний аспект і сучасні реалії / М.В. Диха // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 2, Т. 2. – С. 22–27.
7. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К.: Знання-Прес, 2000. – 209 с.
8. Кундицький О. О. До питання про суть державного регулювання економіки / О. О. Кундицький // Науковий вісник. – 2006. – Вип. 16.2. – С. 302–307
9. Зухба Д.С. Принципы и проблемы государственного регулирования экономики / Д.С. Зухба, Е.Н. Зухба, Н.Г. Каптуренко. – Донецк: ИПЦ «Донецк», 1991. – 25 с.
10. Михасюк І.Р. Державне регулювання економіки: Підручник / І.Р. Михасюк, Л.А. Швайка. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО «В.М. Піча», 2006. – 220 с.
11. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник для студентів вищих закладів освіти / С.В. Мочерний. – К.: Вид. центр «Академія», 1999. – 592 с.
12. Орешин В.П. Государственное регулирование национальной экономики: Учебное пособие / В.П. Орешин. – М.: Юристъ, 1999. – 272 с.
13. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Д. М. Стеченко. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.
14. Ходов Л.Г. Основы государственной экономической политики: Учебник / Л.Г. Ходов. – М.: Изд-во БЭК, 1997. – 332 с.
15. Albert H. The Neglect of Sociology in Economic Science // Power in Economics. Ed. By K.Rothschild. – Harmondworth: Penguin books. 1971. – P. 21–35.
16. Arrow K.J. (1951) Social Choice and Individual Values. – 2nd ed. – N.Y.: Wiley, 1963.
17. Perroux F. The Domination Effect and Modern Economic Theory // Power in Economics. Ed. by K.W. Rothschild. – Harmondworth: Penguin books, 1971. – P. 56–73.

18. Rothschild K. Introduction // Power in Economics. Ed. by K.W. Rothschild. – Harmondworth: Penguin books, 1971. – P. 7–17.

19. Sonnenshein H. Do Walras' identity and continuity characterize the class of community excess demand functions? // Journal of Economic Theory. – 1973 – № 6. – P. 345–354.

References

1. Blaug M. Ekonomicheskaya mysl v retrospektive / M. Blaug. – M.: Delo LTD, 1994. – 720 s.
2. Bratishko V. Natsionalnaya ekonomika kak ob'ekt gosudarstvennogo upravleniya / V. Bratishko // Ekonomika Ukrainyi. – 1994. – № 6. – S. 71–77.
3. Dykha M. V. Intelektualnyi kapital u systemi zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku krainy / M. V. Dykha // Herald of Khmelnytskyi National University. – 2019. – № 6. – S. 45–49.
4. Dykha M. V. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: napriamy ta zasoby realizatsii: [monohrafiia] / M. V. Dykha. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2016. – 388 s.
5. Dykha M. V. Stratehichne rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoi sfery: problemy, tsili, priorityety / M. V. Dykha // Finansy Ukrainy. – 2012. – № 7. – S. 47–58.
6. Dykha M. V. Teoretychni osnovy modeliuвання biudzhethnoho rozpodilu v systemi upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy protsesamy / M. V. Dykha // Herald of Khmelnytskyi National University. – 2016. – № 2, T. 2. – S. 25–28.
7. Didkivska L.I. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: Navchalnyi posibnyk / L.I. Didkivska, L.S. Holovko. – K.: Znannia-Pres, 2000. – 209 s.
8. Kundyskyi O. O. Do pyttannia pro sut derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky / O. O. Kundyskyi // Naukovyi visnyk. – 2006. – Vyp. 16.2. – S. 302–307
9. Zuhba D.S. Printsipy i problemy gosudarstvennogo regulirovaniya ekonomiki / D.S. Zuhba, E.N. Zuhba, N.G. Kapturenko. – Donetsk: IPTs «Donetsk», 1991. – 25 s.
10. Mykhasiuk I.R. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: Pidruchnyk / I.R. Mykhasiuk, L.A. Shvaika. – Lviv: «Mahnoliia plus»; vydavets SPD FO «V.M. Picha», 2006. – 220 s.
11. Mochernyi S.V. Ekonomichna teoriia: Posibnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity / S.V. Mochernyi. – K.: Vyd. tsentr «Akademiia», 1999. – 592 s.
12. Oreshin V.P. Gosudarstvennoe regulirovanie natsionalnoy ekonomiki: Uchebnoe posobie / V.P. Oreshin. – M.: Yurist', 1999. – 272 s.
13. Stechenko D.M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: Navchalnyi posibnyk / D. M. Stechenko. – K.: MAUP, 2000. – 176 s.
14. Hodov L.G. Osnovy gosudarstvennoy ekonomicheskoy politiki: Uchebnyk / L.G. Hodov. – M.: Izd-vo BEK, 1997. – 332 s.
15. Albert H. The Neglect of Sociology in Economic Science // Power in Economics. Ed. By K.Rothschild. – Harmondworth: Penguin books. 1971. – P. 21–35.
16. Arrow K.J. (1951) Social Choice and Individual Values. – 2nd ed. – N.Y.: Wiley, 1963.
17. Perroux F. The Domination Effect and Modern Economic Theory // Power in Economics. Ed. by K.W. Rothschild. – Harmondworth: Penguin books, 1971. – P. 56–73.
18. Rothschild K. Introduction // Power in Economics. Ed. by K.W. Rothschild. – Harmondworth: Penguin books, 1971. – P. 7–17.
19. Sonnenshein H. Do Walras' identity and continuity characterize the class of community excess demand functions? // Journal of Economic Theory. – 1973 – № 6. – P. 345–354.

Надійшла / Paper received: 22.10.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021